

4 mei bijdrage - fragmenten uit *Sporen*

Vooropleiding Garage TDI

Mika But en Maris de Jong

2026

Spelers:

- Kasper Dijkstra	KA	
- Marit Frankema	MF	
- Yuna Huntjens		YU
- Nova Nijeboer	NO	
- Lene Nuus	LE	

Sprekers:

- Manja Pach	MP
- Eva Weyl	EW

Legenda:

Tekst zonder markering

Grijze tekst cursief

Oranje gemarkeerd

Geel gemarkeerd

Spelers Garage TDI

Citaten uit brieven Werner uitgesproken door spelers

Tekst toespraak Manja Pach

Citaten uit brief Manja uitgesproken door Manja

Script

- NO *Ik hunker ernaar het leven, met alles wat mooi is, met grote teugen in te ademen.
Zal dat dan niet mogelijk zijn?
Zal niet de tijd komen dat wij weer als gewone mensen kunnen leven?
Och, Stella, ik beloof het je, wij zullen ons leven gelukkig leven, want ik heb het leven lief.*
- LE Deze woorden schreef Werner Stertzenbach hier op 1 november 1942 aan Stella Pach die op dat moment in Amsterdam verbleef.
- KA Werner groeit op in Duitsland waar de dreiging van het nazi-regime voor hem al vroeg dichtbijkomt.
- MF Hij had zich in 1929 aangesloten bij de communistische partij van Duitsland en wanneer Hitler in 1933 aan de macht komt, worden alle leden van die partij als tegenstanders bestempeld.
- LE Werner zijn naam komt op een zwarte lijst te staan en niet veel later wordt hij gearresteerd op verdenking van 'communistische activiteiten'.
- YU Gelukkig voor Werner, weet zijn vader hem na zes maanden weer vrij te krijgen.
- NO Maar een gewaarschuwd mens telt voor twee. Voor Werner is het duidelijk dat Duitsland niet meer veilig is.
- KA Hij vlucht naar Nederland, en trekt naar Amsterdam.
- NO In Amsterdam woont een goede kennis van hem. Stella Pach.
- LE Vijf jaar eerder had hij haar ontmoet op een Esperanto conferentie.
- MF Sinds de ontmoeting was er regelmatig briefcontact tussen de twee.
- KA Ze schreven elkaar uiteraard in het Esperanto.
- YU Werner wordt vriendelijk ontvangen bij de ouders van Stella. Maar blijven kan hij er niet.
- NO Er volgen allerlei omzwervingen door Nederland, Duitsland en België, en uiteindelijk komt Werner op 26 februari 1941 in Centraal Vluchtelingenkamp Westerbork terecht. In oktober dat jaar schrijft Stella Pach een brief aan Werner.
- KA Ze is erachter gekomen dat hij zich hier in het vluchtelingenkamp te Westerbork bevindt en besluit contact te zoeken.

MF Werner schrijft haar terug:

LE *Beste Stella,*

Wat is de wereld toch klein, dacht ik toen ik je brief ontving, die mij zeer verheugd heeft. Twee - drie keer heb ik hem doorgelezen, heb vervolgens mijn jas aangetrokken en ben naar buiten gegaan. Om in gedachten een verre vlucht te nemen, moet men het liefst alleen zijn. En hier op de hei, waar je niets anders ziet dan het blauw van de hoge hemel en het groen en bruin van veld en hei, laat het zich makkelijk denken.

Het lijkt mij of het weken en niet jaren zijn die ertussen liggen sinds wij elkaar het laatst hebben gezien. En toch zijn het vijf lange jaren.

Ja Stella, de tijd is heengegaan en een storm raast over ons heen, die zijn einde nog niet gevonden heeft. Alleen als hij voorbij is en als het stil geworden is, laat ons dan omkijken. Pas dan zullen wij zien hoe groot de schade is, pas dan zullen wij opmerken wie er niet meer is en wie alles doorstaan heeft.

YU Het moge duidelijk zijn dat Werner niet vies was van wat bloemrijke taal.

NO Na deze eerste brief van Werner aan Stella zullen er nog 139 brieven volgen in de twee jaar die komen gaan.

MF Brieven die vandaag de dag waardevolle bronnen zijn waaruit duidelijk wordt hoe het leven in het kamp eruit moet hebben gezien.

KA Werner beschrijft bijvoorbeeld hoe de situatie in Westerbork verandert wanneer het geen vluchtelingenkamp meer is, maar een doorgangskamp wordt.

LE Dat niet alleen. Werner zijn brieven aan Stella, die eerst puur vriendschappelijk zijn, worden langzaamaan steeds romantischer van toon...

NO Nou ja, langzaam, nog geen maand na het eerste briefcontact schrijft Werner:

MF Is het niet eigenaardig, Stella, dat wij elkaar opeens weer hebben ontmoet, al is het voorlopig per brief? Ik denk veel aan jou en als je het niet kwaad wil duiden, voel me verliefd. Hoe komt dat nou? Het is niet te verklaren, het is aanwezig.

LE Het is tweede kerstdag 1941 wanneer Stella besluit af te reizen naar Westerbork om Werner te verrassen.

KA Een hele onderneming vanuit Amsterdam.

NO De twee kunnen elkaar maar kort zien, maar Werner is dolgelukkig.

YU In het briefcontact dat volgt valt al snel het woord 'trouwen'.

MP:

Tot een huwelijk kwam het niet, maar ik kwam er wel. Werner en Stella zijn mijn ouders, ik ben hun dochter.

Hier, op deze plek, ligt een ingrijpend en beslissend deel van mijn persoonlijke geschiedenis.

Hier, in dit kamp, werden vanaf 1939 Duitse Joden geïnterneerd, op de vlucht voor de vervolging door de nationaal-socialisten van Hitler.

Mijn vader Werner Stertzenbach was één van hen.

In 1942 kwam het kamp onder Duitse leiding en werd het 'doorgangskamp' – 'doorgang' naar een onbekende bestemming.

Van hieruit organiseerde mijn vader ontvluchtelingen en vluchtte hij tenslotte zelf ook.

Van uit hier schreef hij 140 brieven aan mijn moeder, Stella Pach. Brieven die getuigen van de opbloeiende liefde tussen die twee.

Hij ontmoette hier Etty Hillesum en bood haar hulp bij een ontvluchting aan – hulp die zij afwees.

Op en over deze plek schreef Etty haar belangrijkste brieven – brieven die ons vertellen over de toestand in het kamp. Maar ook brieven waarin zij haar gedachten over hoe mensen met elkaar en met de wereld om zouden moeten gaan, op indrukwekkende en nog altijd actuele wijze onder woorden brengt.

Hier, vanaf deze plek, vertrokken vanaf midden 1942 de treinen naar de vernietigingskampen.

De treinen waarmee mijn grootouders Levy en Fijtje Pach-Solomons, mijn oom Sam en zijn vrouw Rachel, mijn oom Alexander en zijn vrouw Roza, werden gedeporteerd.

De trein waarmee Etty Hillesum met haar ouders naar Auschwitz werd vervoerd.

En al die anderen -allen gingen zij de dood tegemoet.

Vandaag zijn we hier samen gekomen om hen te gedenken.

Gedenken, herdenken is een vorm van verwerking.

Herdenken is ook: stilstaan bij de gevaren en de bedreigingen van toen en van nu.

ook dat is actueler dan ooit.

Ik groeide op tussen de brokstukken van een Joodse familie.

En ook al werd er niet over gesproken, de leegte was tastbaar, het gemis was elke dag voelbaar. En nog altijd zit er een groot gat in mijn geschiedenis.

Hoe klonk de stem van mijn grootvader? Hoe smaakte de linzensoep van mijn oma? Maakte ze wel linzensoep? Hoe groeide mijn moeder op? Welke familie verhalen werden er op verjaardagen verteld?

Er was geen familie meer.

Hier, op deze plek, stond ik op 4 mei 1971.

LE In plaats van met duizenden zoals nu, stond Manja hier toen met een handjevol mensen.

NO Er was geen spreker, geen ritueel.

- MP “Op dit verlaten plekje Nederland was de her-denking, het opnieuw denken over wat er gebeurde, hoe het gebeuren kon én hoe het nooit meer gebeuren kan. Dwingend en onontkoombaar.”
- YU Maar als het 20:00 uur is, wordt de stilte doorbroken door de slopers die op dat moment gewoon verdergaan met het afbreken van de resten van het kamp.
- KA De dan 25-jarige Manja besluit de volgende dag een brief te schrijven aan een lid van de Provinciale Staten.
- MF Ze is verbijsterd dat alle sporen van dit vreselijke stuk geschiedenis worden uitgewist en dat zelfs tijdens de nationale herdenking de werkzaamheden geen moment stoppen.
- KA Ze schrijft:
- MP “Het kamp – de barakken, de weg erdoorheen en aan het eind van die weg het monument – was in zijn troosteloze, schuldige vreedzaamheid een roep om bezinning op het verleden en op de toekomst. Daarom moet het kamp Westerbork blijven, daarom moeten de nog staande barakken blijven, de slagboom, en de weg door het kamp.”
- NO Manja haar brief heeft niet kunnen voorkomen dat ook de laatste barakken werden afgebroken, maar haar actie plantte wel een zaadje.
- YU Een zaadje dat uiteindelijk is uitgegroeid tot Herinneringscentrum Kamp Westerbork.
- MP “Ik behoor tot de generatie die de oorlog niet heeft meegemaakt. De generatie waarvan gezegd wordt, dat zij geen behoefte meer heeft aan herdenkingen. Inderdaad, herdenkingen die niet méér zijn dan vijf minuten treuren zijn voor ons zinloos.”
- MF De Tweede Wereldoorlog is voor ons ongeveer vier generaties geleden.
- KA De meeste van onze opa’s en oma’s hebben de oorlog niet meegemaakt.
- LE Hoe herdenk je iets dat zo lang geleden is? Dat zo ver van je af lijkt te staan?
- YU Van jongs af aan leren wij hierover op school maar te vaak gaat het over getallen die niet te bevatten zijn.
- MP “Maar wanneer er plaatsen zijn waar herdenkingen meer kunnen betekenen, dan zullen wij daar zijn, wij en de generatie na ons. Dan vinden wij daar de rustpunten die een impuls kunnen geven aan ons handelen. Zo’n plaats moet Westerbork zijn. De tijd dringt.”
- NO Nu, 2026, liggen er nieuwe plannen voor het kampterrein.

KA Plannen om dat wat verdwenen is, weer zichtbaar te maken.

MP Ik wist het zeker, hier op deze plek moest de herinnering levend worden gehouden. Hier moesten de verhalen worden verteld.

De verhalen van hoop en wanhoop,

De verhalen van de haat tussen mensen, maar ook die van de liefde.

De verhalen van slachtoffers én van diegenen die de moed hadden te handelen, met alle gevaren die daaraan verbonden waren.

LE Stuk voor stuk verhalen die ons iets leren over hoe om te gaan met elkaar en de wereld.

MF Door het verstrijken van de tijd worden de verhalen uit de eerste hand steeds schaarser.

YU Eva Weyl was 6 jaar oud toen ze hier met haar ouders terecht kwam.

KA Ruim twee en een half jaar zat Eva in Kamp Westerbork gevangen.

NO Net als Manja voelt ook Eva de meerwaarde van het delen van haar verhaal.

MF Juist hier.

LE Juist nu.

MP In deze tijd realiseren we ons opnieuw dat menselijkheid en het respect voor de waarden van de democratische rechtsstaat nooit vanzelfsprekend zijn.

Maar het verleden leert ons dat er ook in tijden van vervolging en onderdrukking mensen zijn geweest die een tegenstem hebben laten horen. Laten we daar moed uit putten.

En laten we de hartekreet van Etty Hillesum tot de onze maken:

“Eén ding is wel zeker: Men moet de voorraad liefde op deze aarde helpen vergroten.”

→ (Nova maakt het citaat af)

NO *“Ieder beetje haat dat men aan het vele haten toevoegt maakt deze wereld onherbergzamer en onbewoonbaarder.”*